

Драгана Б. Вукићевић¹

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српску књижевност са јужнословенским књижевностима

ЛЕКСИКОГРАФСКО ЧИТАЊЕ РОМАНА (Јаков Игњатовић: *Милан Наранџић*)

Abstract: Lexicographical reading of a novel is a type of synthetic and informative reading, based on a strict selection of the data concerning the edition, reception, the work itself and its bibliography. In the hypothetical *Lexicon of Serbian Realism*, “Milan Narandžić” would represent a subordinate entry to the superordinate one of “Jakov Ignjatović”. The novel is singled out due to its literary and historical significance, as well as its status of the first Serbian realist novel.

Key words: *Milan Narandžić*, lexicography, reception, work

Издања и рецепција

Роман *Тридесет година из живота Милана Наранџића* објављен је у Новом Саду 1860, а његов наставак под насловом *Милан Наранџић* три године касније, 1863. Издању у оквиру одабраних дела (1987), у редакцији Живојина Бошкова, претходила су издања у Београду 1900. и 1924, у Новом Саду 1949, у Сарајеву 1955, у Новом Саду, Београду 1959, 1969. Савременом тематиком, избором нискомиметских јунака и реалистичким поступком, Игњатовић је одмах по објављивању првог дела привукао пажњу текуће критике (Б. Поповића, Ј. Ђорђевића, П. Срећковића) и обезбедио себи читалачку публику. У време слагања другог дела романа, издавач Лазаревић је писао о продаји првог дела „јер од 1500 штампани остаде само 300 комада, а као сувишак нек буде примећено, да су се сви јавни наши листови који су тада излазили, најласкавије о Милану Наранџићу изразили” (Вошков 1988: 78). У приказима и критикама које су уследиле (С. Вуловић, М. Савић, М. Иванић, С. Јовановић, М. Савковић) роман је одмах препознат као новина у српској романескној традицији, другачији не само од онога како се писало, већ и од онога како је сам аутор писао (романтичарски псеудоисторијски романи и приповетке). Заокрет према реалистичком друштвеном

1 dragana.vukicevic@vektor.net

роману са „социјалним мотивумом” и хумористичким стилизацијама, Игњатовић је наговестио три године раније у тексту *Пољед на књижевство. Милану Наранџићу* је придат атрибут првог реалистичког друштвеног романа, првог урбаног романа великоварошког и варошког живота (Živković 1967), по мишљењу Живојина Бошкова и првог аутобиографског романа (Voškov 1988). „Превремен” за овдашње (Đorđević 1860) и сувремен за европске књижевне прилике (Лј. Јовановић 1900), филолошкој критици и романтичарским текстовима склоним читаоцима *Милан Наранџић* је деловао као роман проблематичан због избора јунака (тривијалних и неморалних – Vulović 1876), или језика којим је писан („варошански”, „полиглотско српски” – М. Ivanić, 1900). У предговору романа пишчево дистанцирање од говора ликова, за Скерлића је пример неуспешно остварене интенција писца да се приближи вуковској норми (1904). Његову естетску рецепцију ометало је и идеолошко читање критичара који су преко (не)морала јунака расправљали о моралу писца („Морално осјећање као да није било код њега особито развијено” – Јовановић 1940: 33) и његовим мађаронским политичким опредељењима (Skerlić 1904). Скерлићеве замерке упућиване писцу (неуједначени ритам приповедања и „телграфски стил”, обиље хунгаријама и германизма у језику ликова, избор неморалних јунака, алкавост у композицији) тек су у студији Милана Кашанина *Трагичност периферије* (1968) систематично оповргнуте и подређене сугестивно миметичком потенцијалу текста („великом пулсу живота”). Са Скерлићеве ауторитативне монографије о Јакову Игњатовићу, у каснијим критикама, читалачка рецепција је преусмерена према дубљим социолошким и историјским димензијама текста препознатим кроз „трагичност периферије” (Kašanin 1968: 101), тајну рађања „краја где смо изумрли” (Crnjanski 1922: 3), извештаченост и испразност опонашатељско бидермајерске културе (Živković 1967), пропадање грађанског слоја и слабљење националне знаковности (Љ. Јеремић) или метафизичко осећање пролазности и таштине једног света на умору (Д. Иванић). Иако је у тренутку објављивања био запажен по иновативним реалистичким поступцима приповедања, у каснијим анализама је уочена и стилско-формацијска синтетичност овог романа. Протореалистичка природа текста („стихијски реализам” – Скерлић 1964: 223) анализе романа је отворила и према реалистичкој интерпретацији и према бидермајерском комплексу (спој мелодрамско-сентименталног, знаковног-театралног и реалистичко детаљистичког), али и према старијим поетикама – романтичарској (концептуализација Бранка Орлића – пародирање и/или опонашање романтичарског јунак) или просветитељској (дискурс васпитања, дидактичани коментари и сл.). С једне стране је успостављена дијахроничка веза са просветитељском прозом, видаковићевским типом романа, а с друге, уочена отвореност према европској романескној традицији, како старијој пикареској,

тако и према савременој реалистичкој. Живковић је писао о потреби српске читалачке публике за забавним штивом и Игњатовићевом вештом сједињавању стране књижевне традиције (пикарески и авантуристички роман, барокни роман, немачка подражавања енглеских породичних и путних романа, забавне немачке прозе) са поетичким решењима претходника (Видаковића, Суботића, Атанацковића). Мада се сам аутор дистанцирао од читања страних писаца (*Моје усвомене*, Т. С. Виловски), уочена је његова сличности са европским романсијерима, а његово дело дефинисано као „панонска људска комедија” и тиме доведено у везу са Балзаком (Živković 1967; Savković 1931: 257). Књижевноисторијска позиција романа на прелазу из једне у другу стилску формацију, овај роман више приближава *Вашару таштинине* В. Текерија (Bošković 1972: 275), а њихова сличност се додатно потврђује у увођењу напоредних ликова и двоструке фабуле, у концепцији главних јунака (јунакиња) и одсуству продубљене индивидуализације, у композицији (две фабуларне линије), нарочито у преиспитивању барокних идеологема света као позоришта у коме сви носе маске или учествују у општем вашару таштине. У критици су уочене и композиционе сличности са романом *Два удола* Б. Атанацковића (Jeremić 1987). Хетеропоетичност текста праћена је и варирањем жанровских атрибута – од друштвеног преко романа лика, пикареског романа (Živković 1967), романа путовања, романа васпитања и сл.

Дело

Склон да своје јунаке дефинише на самом почетку, а затим серијом ситуација конкретизује и потврди њихов уводни статус (Ivanić 2006), Игњатовић насловног јунака представља као сиромашног шнајдерског сина који је „чрез разне странпутице живота опет себи стекао жену са великим имањем” и постао богати спахија (Ignjatović 1900: 3). Насловом су одређене и временске координате унутар којих се одвија драма причања – у току неколико вечери, у друштву пријатеља, Милан Нарандић казује тридесет година свог живота описујући своја довијања, сналажења, лажна представљања и преваре којима се служио док није променио свој социјални статус. Упркос развијеном хронотопу причања, само причање јунака је дато у традицији класичног приповедања у првом лицу а не сказа, што умањује илузију усмености, покаткад и у самом тексту обесмишљену алудирањем на писани дискурс рецепције (Milosavljević Milić 2006). Временска (тридесет година) и тематска заокруженост првог дела (финални мотив женидбе) остављају утисак финалности који није својствен другом делу. Он има исту оквирну причу (поновљен хронотоп причања), али у наставку приповедања (врема приповедања је опет неколико вечери, а време дешавања наредних

десет година) не постоји доминантан финални мотив – јунак је богати удовац који путује, али без егзистенцијалне присиле и ариivistичке бојазни да ће нешто у животу пропустити. Њему се ствари дешавају и он је више у улози путника који у друштву забавног пратиоца Чике посматра и коментарише свет, него неког ко креира одређена збивања. Многбројни сусрети, нарочито у другом делу романа, немају „драмски климакс”, нити су судбоносни по главног јунака. У оба дела, линеарно, хронолошко приповедање, прекида се формулативним исказима („Ал да видимо шта је Бранко радио”) којима се паралелно развија и друга фабуларна линија везана за Наранџићевог најбољег пријатеља Бранка Орлића. Она се интерпретира као подстицајна прича на чијој позадини, наратор прецизније дефинише сопствене опозитне животне ставове. У другом делу романа, унутар отворене путописне структуре, фабуларна заокруженост се остварује сегментарно (првих пет глава), увођењем мотива женидбе Бранка Орлића и постепеним разоткривањем сплеткашко-женидбених планова породице Гривић. Увек стављени да бирају између правде, истине, искрене љубави, с једне стране, и комфора, личне сигурности, материјалне обезбеђености, с друге, Игњатовићеви јунаци варирају две опречне могућности – једне, прагматичне, чији је репрезент Бранко и друге, идеалистичне, романтичарске, чији је репрезент Орлић. Мада Орлић већ својим именом, а затим и узвишеним иделима, незадовољством, бунтом и болом због неправди, подсећа на романичарске јунаке (М. Иванић, С. Вуловић), у критици је уочена и пародијска знаковност овог лика, а он интерпретиран као тривијализован јунак, појединим поступцима близак Милану Наранџићу (С. Јовановић пише: „Обојица представљају један и исти тип – онај тип кој је Александар Дима обесмртио у својој комедији *Господин Алфонс*”, уочавајући код једног више цинизма а код другог више сентиментализма (Јовановић 1940: 33)). Просторна померања јунака, праћена су и временским – одлазак од куће, школовање, неуспешна хусарска каријера, адвокатура, женидба – карактеристичним за реалистички роман васпитања. Међутим, јунаково одрастање нама преображавајући, иницијацијски карактер. Игњатовић се враћа архаичнијој приповедној романескној традицији – пикарским јунацима (Милан Наранџић себе види као неког кога ни враг не би скувао, ко има пригодну маску за сваку животну ситуацију и ко „зна где како треба живети” (Ignjatović 1900: 149)). С друге стране, упркос „поновљивости” (априорности) јунака и јединственој идеолошкој матрици на којој се пројектују, Игњатовићеви романи не одају утисак статичности, нити његови јунаци утисак једнодимензионалности. Њихова хронотопичност, типичност, метонимичност чини их ближим модернијим реалистичким, типичним јунацима у типичним ситуацијама. Љубавне авантуре јунака и каталог јунакиња (Милан – Резика, Бабука, Ливија, милостива; Бранко – Ида, Марија, Лаура, Паулина, Ханика) такође

су примери варијације једног мотива (Стеријине женидбе) који Игњатовић провлачи кроз различите жанровске матрице: водвиљске ситуације (Миланова домишљања како да буде са више девојака истовремено), пародиране сентиментално мелодрамске повести (тужна повест о утешитељској љубави према несрећној мајци која је изгубила дете) или приче о карикираним романтичарским јунакињама које се заклинају на вечну верност и сл. Епизодни јунаци, попут сулудог клептомана, као и изражени контрасти, нагостили су Игњатовићеву склоност према наративизацији атипичног и дисхарманичног (Ivanić 1999: 22). Иако јунаци романа много путују, Игњатовић не описује пределе кроз које пролазе. Одсуство пејзажа, није значило и одсуство дескрипције. Кашанин (Kašanin 1968) пише о сценографичности Игњатовићевог описа – описивању изгледа јунака (врло детаљни описи одеће), ентеријера (куће, кафане, просторије за балове) или групних портрета повезаних са хронотопима сусрета, разговорима за столом (породична планирања или љубавна удварања) и сл. Жанрнска поливалентност праћена је и стилском, варирањем патетично-меланхоличног, реалистичког и иронично-хумористичног тона, распонима од хумористичко-фарсичног до барокног патетичног или реалистичког типичног.

Радови о Јакову Игњатовићу

Анализом литературе о Јакову Игњатовићу и проучавањем историјског прегледа рецепције његовог дела могу се селекувати неколики приступи²:

1. Библиографски приступ:

Р. Димитријевић, *Прилози библиографији радова Јакова Игњатовића*, Књижевни север, 2, 10, 1926, 414; Литература о Ј. И. 351–376 у: Јаков Игњатовић, *Милан Наранџић*, Одабрана дела Јакова Игњатовића, 2, Нови Сад, Приштина, 1987; Живорад П. Јовановић: *Библиографска грађа о Јакову Игњатовићу*, ЛМС, 130, 374, 3, 1954, 222–231.

2. Текућа критика и реакције Игњатовићевих савременика:

Аноним (Ђорђе Поповић), *Белешка о роману Милан Наранџић*, Даница, 1, 4, 1860, 110; Светислав (Панта Срећковић), *Тридесет година из живота Милана Наранџића од Јакова Игњатовића*, Србске новине, 28, 41, 1860, 165; С(ењанин; Јован Ђорђевић), *Тридесет година из живота Милана Наранџића*, Даница, 1, 8, 1860, 206–208; Аноним (Јован Бошковић), *Дела Јакова Игњатовића*, Јавор, 1, 1, 1874, 29–32; С. В. Поповић: *Ј. И. Публици-*

2 Попис радова унутар сваког приступа је селективан и не претендује на исцрпност.

стиа и новинар. Јавор 5, 25, 1878, 759–760, 771–774; С. Вуловић, *Јаков Игњатовић*, Српска читанка, Београд, 1876, 196–197; Т. С. Виловски, *Један листак из српске приповедачке књижевности*, Словенски алманах, 1879; С. Вуловић, *Уметничка приповејка у најновијој српској књижевности*, Отаџбина, 13–15, 1880, 34, 1882; М. Иванић, *Јаков Игњатовић*, у: Јаков Игњатовић, *Милан Наранџић*, 1900.

3. Књижевноисторијски припадност:

Ј. Скерлић, *Јаков Игњатовић. Књижевна студија*, Београд, 1904, 1922, 1964; М. Кашанин, *Трајчност периферије*, Судбине и људи, Београд, 1968, 101–114;³ Б. Милановић, *О књижевним погледима српских реалиста (Јаков Игњатовић)*, Од реализма до модерне, Сарајево, 1972, 33–47; Ј. Деретић, *Јаков Игњатовић*, Београд, 1964; С. Леовац, *Портрети српских реалиста*, Београд, 1978, 167–183; Д. Вученов, *Јаков Игњатовић и модел српског романа*, ЛМС 155, 423. 6, 1979, 1090–1123; Љубиша Јеремић, *Јаков Игњатовић – трајка националне судбине*, Савременик, 12, 1986, 665–684; Љ. Јеремић, *Трајчки видови старије српског романа (од Јакова Игњатовића до Светолика Ранковића)*, Нови Сад, Београд, 1987.

4. Биографски припадност:

Т. С. Виловски, *Моје успомене*, 1867–1881, Ср. Карловци, 1907, 324; Ж. Бошков, *Аутобиографски елементи у Милану Наранџићу*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 8, 1960, 185–209; Вера Петковић, *Прилози о Јакову Игњатовићу из мађарских архива*, Прилози ЗКЈИФ, 33, 1–2, 3–4, 1967, 89–91, 271–288; Ж. Бошков, *Јаков Игњатовић и Мађари*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 19, 1, 1971, 40–66; В. Петковић, *Ујарска штампа о Јакову Игњатовићу*, Прилози за књижевност језик, историју и фолклор, 39, 2–4, 1973, 265–289; Ж. Бошков, *Јаков Игњатовић*, Нови Сад, 1988; С. Бељански, *Јаков Игњатовић, писац и адвокат*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, 86, 74, бр. 5 (2014), 335–341.

5. Компаративистички припадност и рецепција у странијој књижевности:

Аноним (*О преводу Милана Наранџића на мађарски*), Fovarosi Lapok, 4, 7, 4, 07. 1868; М. Савковић, *Тријом Балзака у романима Јакова Игњатовића*, Мисао, 36, 3–4, 1931, 129–140, 257–278; Огледи, Београд, 1952, 210–226; Марко Марчевски, *Јаков Игњатовић*, Малка литеративна енциклопедија, 1, Софија, 946, 207; R. Picchio, *I. J.*, Dizionario letterario, Bompiani, 2, Autori. Milano, 1957,

3 Кашанинова студија је пример прикривене полемике са Скерлићевом интерпретацијом Игњатовићевог дела.

302; Ж. Бошков, *Један моћив у В. Текерија и Јакова Игњатовића*, Зборник радова посвећених успомени Салке Назечића, Сарајево, 1972, 275–287.

6. Језичко-стилске анализе:

Д. Живковић, *Бидермајерски стил романа Јакова Игњатовића*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 15, 1, 1967, 42–62; Ј. Јерковић, *Језик Јакова Игњатовића*, Нови Сад, 1972.

7. Писци о писцу:

М. Црњански, *Стогодишњица Јакова Игњатовића*, Време, 13. 12. 1922, 3; В. Петровић, *Папница Јакова Игњатовића*, О књижевности и књижевницима, Сабрана дела, 7, Нови Сад, 1958, 273–293; М. Настасијевић, *Јаков Игњатовић. Српски реалиста*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 16, 1, 1968, 89–90.

8. Интермедијалност Игњатовићевих дела:

Дело Јакова Игњатовића на филму и телевизији, Политика, 12. 9. 1974. 15;

9. Савремена проучавања:

Д. Иванић, *Коментар у романима Јакова Игњатовића*, Коментар и приповедање, Београд, 2000, 83–112; С. Милосављевић Милић, *Оквирни облици у српском реалистичком роману*, 2001, Београд; Д. Иванић, *Приповедање сјећање (Уз Тридесет година из живота Милана Наранџића Јакова Игњатовића)*, Зборник радова у част академика Радована Вучковића, 2006, 199–213; С. Милосављевић Милић, *Модел коментара у српском роману 19. века* 2006; Т. Јовићевић, *Јаков Игњатовић, између историјске импликације и историографске свесности*, Српски историјски роман 19. века, Београд, 2007, 29–60; Д. Вукићевић, *Уришму приповедања Јакова Игњатовића*, Моћ књижевности, In memoriam А. Радин, Београд, 2009, САНУ, 43–54; *Сто педесет година од доласка Јакова Игњатовића у Даљ (1863–2013)*, зборник радова с међународног научног скупа; Даљ, 2014; Р. Ераковић, *Књија о Јакову*, Нови Сад, 2015; Ниш.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ / REFERENCE LIST

- Anonim (Đorđe Popović) 1860: Anonim (Đorđe Popović) „Beleška o romanu *Milan Naranđić*”, *Danica*, 1. 4. 1860, str. 110.
 Anonim (Jovan Bošković) 1874: Anonim (Jovan Bošković), „Dela Jakova Ignjatovića”, *Javor*, 1. 1. 1874, str. 29–32.

- Boškov 1960: Ž. Boškov, „Autobiografski elementi u *Milanu Narandžiću*”, Zbornik Matice srpske za književnost i jezik, 8, Novi Sad: Matica srpska, str. 185–209;
- Boškov 1972: Ž. Boškov, „Jedan motiv u V. Tekerija i J. Ignjatovića”, *Zbornik radova posvećenih uspomeni Salke Nazečića*, Sarajevo: Filozofski fakultet, str. 275–287.
- Crnjanski 1922: M. Crnjanski, „Stogodišnjica Jakova Ignjatovića”, *Vreme*, 13. 12. 1922, str. 3.
- Eraković 2015: R. Eraković, *Knjiga o Jakovu*, Novi Sad: Akademski knjiga, Filozofski fakultet.
- Ivanić 1999: D. Ivanić, „Divna disharmonija Jakova Ignjatovića”, *Književne novine*, 52: 1000/1002 (1. 15. XI i 1. XII 1999), str. 22.
- Ivanić 2000: D. Ivanić, „Komentar u romanima Jakova Ignjatovića”, *Komentar i pripovedanje: prilozi poetici pripovedanja u srpskoj književnosti*, Beograd: Filološki fakultet, str. 83–112;
- Ivanić 2006: D. Ivanić, „Pripovedanje sjećanje (Uz *Trideset godina iz života Milana Narandžića* Jakova Ignjatovića)”, *Zbornik radova u čast akademika Radovana Vučkovića*, Banja Luka: Akademija nauka i umjetnosti Republike srpske, str. 199–213.
- Jeremić 1986: Lj. Jeremić, „Jakov Ignjatović – tragika nacionalne sudbine”, *Savremenik*, 12, str. 665–684;
- Jeremić 1987: Lj. Jeremić, *Tragički vidovi starijeg srpskog romana: od Jakova Ignjatovića do Svetolika Rankovića*, Novi Sad, Beograd: Književna zajednica Novog Sada, Institut za teoriju književnosti i umetnosti.
- Jovanović 1991: S. Jovanović, „Milan Narandžić”, *Iz istorije i književnosti*, knj. 1, Beograd: BIGZ, Jugoslavijapublik, SKZ, str. 890–894.
- Kašanin 1968: M. Kašanin, „Tragičnost periferije”, *Sudbine i ljudi: ogledi o srpskim piscima*, Beograd: Prosveta, 1968, str. 101–104.
- Milosavljević Milić 2001: S. Milosavljević Milić, *Okvirni oblici u srpskom realističkom romanu*, Beograd: Čigoja štampa.
- Milosavljević Milić 2006: S. Milosavljević Milić, *Modeli komentara u srpskom romanu 19. veka*, Niš: Filozofski fakultet, Prosveta.
- Savković 1931: M. Savković, „Tragom Balzaka u romanima Jakova Ignjatovića”, *Misao*, 36, 3–4, str. 129–140, 257–278.
- Savković 1952: M. Savković, „Tragom Balzaka u romanima Jakova Ignjatovića”, *Ogledi*, Beograd, str. 210–226.
- Skerlić 1904: J. Skerlić, *Jakov Ignjatović: književna studija*, Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Skerlić 1922²: J. Skerlić, *Jakov Ignjatović: književna studija*, Drugo od pisca popravljeno izdanje, Beograd: Napredak.
- Skerlić 1964³: J. Skerlić, *Jakov Ignjatović: književna studija*, Beograd: BIGZ.
- Sto pedeset godina od dolaska Jakova Ignjatovića u Dalj (1863–2013)*, zbornik radova s međunarodnog naučnog skupa; Dalj: Kulturni i naučni centar Milutin Milanković, 2014.
- Svetislav (Panta Srečković) 1860: Svetislav (Panta Srečković), „Trideset godina iz života Milana Narandžića od Jakova Ignjatovića”, *Srbske novine*, 28, 41, str. 165.
- Vilovski 1907: T. S. Vilovski, *Moje uspomene (1867–1881)*, Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija.
- Vukićević 2009: D. Vukićević, „U ritmu pripovedanja Jakova Ignjatovića”, *Moć književnosti. In memoriam Ana Radin*, Beograd: SANU, str. 43–54;
- Vulović 1876: S. Vulović, „Jakov Ignjatović”, *Srpska čitanka*, Beograd, str. 196–197.
- Vulović 1880: S. Vulović, „Umetnička pripovetka u najnovijoj srpskoj književnosti”, *Otadžbina*, 13–15, 1880, 34, 1882;

Živković 1967: D. Živković, „Bidermajerski stil romana Jakova Ignjatovića”, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 15, 1, Novi Sad: Matica srpska, str. 42–63.

Dragana B. Vukićević

**LEXICOGRAPHIC READING OF A NOVEL
(Jakov Ignjatović: *Milan Narandžić*)**

Summary

In the historical tradition of Serbian literature, the novel by Jakov Ignjatović *Milan Narandžić* represents the first realistic social novel and therefore deserves to be lexicographically treated as a specific entry. Lexicographic description of the novel provides information about the release and reception, the work and bibliography. Continuously published studies on this novel – from the first references in the current criticism to the contemporary narratology studies of comments, framework narratives, narrative rhythm – testify to its importance. The novel has drawn the attention of researchers as to the biographical inscriptions, heteropoetic nature, genre complexity (social novel, character novel, picturesque novel) and semantic stratification (gallantry figure, tragic of the peripheral).

Key words: Milan Narandžić, lexicography, reception, work

Рад примљен: 10. 11. 2016.
Рад прихваћен: 9. 12. 2016.